

ПОПОВНЕННЯ СКАРБНИЦІ ГУЦУЛЬСЬКОГО ГОВОРУ

Негрич Микола. Скарби гуцульського говору: Березові. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.

Лексикографічне опрацювання українських говорів завжди актуальне, бо дає можливість зафіксувати і зберегти для нащадків цінні скарби духовної культури нашого народу. Найбільш вивченим у цьому плані є гуцульський (східнокарпатський) говір – один із архаїчних і самобутніх діалектних масивів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя.

Словниковий опис колоритного гуцульського діалекту розпочав ще в першій половині XIX ст. І.Вагилевич, а пізніше продовжив С.Витвицький, І.Огоновський, Я.Грегорович, В.Шухевич, В.Гнатюк у додатках до своїх етнографічних студій, туристичних описів і т. ін.

Та найбільше загострюється увага науковців до діалектних скарбів Гуцульщини з другої половини XX ст. Маємо на увазі передусім цінні матеріали, зібрані І.Василяшком («Словник гуцульських говорів», Чернівці, 1960) та В.Курильчуком, які долучено до картотеки Словника гуцульського говору, що зберігається в Інституті українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Не можна не згадати й титанічну працю М.А.Грицака – «Словник українських говорів Закарпатської області», картотека якого зараз зберігається у відділі діалектології Інституту української мови НАН України.

Бурхливе вивчення гуцульських говірок припадає на кінець XX–поч. XXI ст., коли з'явилася ціла низка лексикографічних джерел: колективна праця «Гуцульські говірки: Короткий словник» (Львів, 1997), «Матеріали до гуцульського говору в Закарпатті: Говірка с. Барлебаш (Костилівка) району Рахів у 30-х рр. Словник із додатками» І. Жегуца (Мюнхен, 1999), «Словник гуцульського говору в Закарпатті» І. Жегуца та Ю. Піпаша (Мюнхен, 2001), «Słownik huculski» Я. Янова (Краків, 2002), «Гуцульська міфологія. Етнолінгвістичний словник» Н. Хобзей (Львів, 2002), «Матеріали до словника гуцульських говірок» Ю. Піпаша і Б. Галаса (Ужгород, 2005) тощо.

Ще одним досягненням у вивченні лексичного і фразеологічного багатства Гуцульщини є словник Миколи Негрича «Скарби гуцульського говору: Березові» (Львів, 2008), виданий Інститутом українознавства імені І.Крип'якевича НАН України. Викликає захоплення плідна науково-видавнича діяльність членів редколегії серії «Діалектологічна скриня», започаткованої 2003 р., – Наталії Хобзей (відповідальною редакторкою), Тетяни Ястремської, Оксани Сімович та Ганни Дидик-Меуш, завдяки яким тільки за минулий рік побачили світ такі цінні праці, як «Наддністрянський регіональний словник» Гаврила Шила, «Традиційне гуцульське пастухування» Тетяни Ястремської, «Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство у текстах)» Миколи Грицака та ін.

Праця М.Негрича є словником диференційного типу, що репрезентує гуцульські говірки сіл Вижній Березів, Середній Березів, Нижній Березів та

Баня-Березів Косівського району Івано-Франківської області. У вступній статті «Березівська говірка на карті Гуцульщини» Н.Хобзей і Т.Ястремської простежено основні етапи лексикографічного опрацювання гуцульського говору, детально охарактеризовано фонетичні і морфологічні риси березівської говірки, а також розкрито принцип побудови Словника. Важливі факти з історії обстежених населених пунктів подав П.Арсенич у прикінцевій статті «Березові та березуні». Цінними є й додатки до Словника, в яких наведено традиційні чоловічі й жіночі імена та прізвиська корінних мешканців, а також місцеві географічні назви.

Джерельна база Словника (близько 7 тисяч діалектизмів) є цілком надійною, адже його автор – уродженець Нижнього Березова. Цікаво, що за професією він військовий, а за покликанням – поет, етнограф, фольклорист. Щира любов до народного слова спонукала його не тільки зібрати цінні діалектні матеріали, а й упорядкувати їх і представити широкому загалу в якості словника рідної березівської говірки. Як зазначає сам М. Негрич у передмові, допомагали йому в цьому й працівники Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, у відділі української мови якого триває робота над створенням академічного Словника гуцульського говору.

Словник М.Негрича є науково-популярним виданням, тому діалектний матеріал у ньому подано спрощено – без фонетичної транскрипції і переважно без граматичних ремарок, щоб зробити його доступним для найширшого кола читачів. Як ілюстративний матеріал до багатьох реєстрових слів наведено коломийки. Наприклад: **ЦУГОВИЙ** обр. Уквітчаний штучними квітами та прикрасами для весільних послуг (про коня): *Фаліласі дівчинонька, Шо в неї покої, В неї щурі понід лаву, Як цугові коні* (співанка) (с. 182). Прикро, що у словнику обмежена кількість ілюстрацій, а це дає уявлення тільки про деякі синтаксичні риси березівської говірки. Реєстрові слова укладено за абеткою, а фонетичні варіанти подано в дужках: **БІЛШИ (БІРШИ); МЕТІР (МИТР)** та ін. На жаль, орфографічне написання не завжди може належно відбити твердість-м'якість приголосних, випадки асиміляції, вимову ненаголошених голосних і т. ін. Це слабе місце багатьох науково-популярних видань.

Реєстр Словника охоплює специфічно гуцульські слова типу *гріжда* «комплекс із житлового будинку й господарських будівель, що утворюють замкнутий двір» (с. 58), *юрінка* «калюжниця болотна (багаторічна трав'яниста рослина)» (с. 194) тощо, лексеми, властиві більшості говорів карпатського ареалу типу *банувати* «тужити, сумувати» (с. 22), *маржійна* «худоба» (с. 111), *нанішка* «хрещена мати» (с. 120) та ін., або говорам південно-західного наріччя взагалі типу *вуйко* «брат мате-

рі; дядько» (с. 45), *газда́* «господар» (с. 56), *коз'у́т* «півень» (с. 95) тощо чи іншим українським говорами.

На нашу думку, Словник належним чином розкриває семантику реєстрових слів шляхом наведення літературних відповідників або – за їх відсутності – описово. Особливістю Словника є те, що за потреби у тлумаченнях використано й реєстрові слова, виділені жирним шрифтом: **МІГАТИСИ** *обр.* лежачи на долівці, мірятися силою ногами (під час парубоцької гри на **лупе́йці**) (с. 114). Після знака || для більшості лексем наведено словотвірні чи лексичні варіанти (синоніми). Наприклад: **ГОДИНА** негода: *Не йди, дитино, ніде́ з хати, дивісі, іка́ надворі годі́на* || **флюта, фляцкавка** (с. 51–52); **МЛА́КА** заболочена місцевість || **мо́чіра** (с. 115).

У Словнику, з огляду на його науково-популярний характер, використано обмежену кількість граматичних ремарок, які стосуються частини мовної характеристики окремих слів (*ім., присл., част., виг.*), граматичних категорій числа (*одн., мн.*), відмінка (*наз.в., род.в.*), виду (*тільки док.*). При незмінюваних і збірних іменниках ужито відповідні ремарки (*незм., зб.*). Автору вдалося відтворити й семантико-стилістичні особливості лексем за допомогою ремарок *змени., зруб., лайл., жарт., знев., пестл., ірон.*

Дуже добре, що в Словнику відмежовано застарілі елементи (історизми та архаїзми) на тлі активно вживаних за допомогою спеціальної ремарки *заст.* Таких одиниць чимало: **ва́ндри** «мандри» (с. 32), **ва́рга** «губа» (с. 32), **га́чі** «штани з домотканого сукна» (с. 48), **кацама́й** «перегородка для телят у стайні або в кошарі» (с. 90), **плай** «стежка в горах» (с. 136), **самокі́ші** «кисле молоко» (с. 155) тощо. Це засвідчує динаміку лексичного складу обстеженої говірки, а також пильну увагу автора до функціональних змін у лексиці.

Словник М.Негрича фіксує лексику різноманітних ідеографічних сфер, на що вказують, і тематичні ремарки (однак не зовсім послідовно); зокрема, широко представлено флоронімени, антропонімени, лексику живої природи, назви на позначення ремесел, виробничих процесів, сімейних і календарних обрядів, традиційної локальної кухні; належну увагу приділено маргінальним шарам лексики – дитячому лексикону, вигукам.

Впадає в око значна кількість будівельної, кравецької, столярської, ковальської, лісорубської, ткацької, зброярської лексики: **че́реп** «черепиця» (с. 183), **футри́на** «накладна планка для обрамлення дверей, вікон» (с. 177), **пантйлі́рка** «фасон чоловічих штанів, які носять навипуск» (с. 129), **чуфлі́нок** «товстий цвях з отвором» (с. 185), **чисні́ці** «міра ниток для ткання полотна, що дорівнює трьом ниткам на мотовилі» (с. 183), **папаші́вка** «пістолет-кулемет Шпагіна» (с. 129) та ін. Особливий інтерес ці одиниці викликають ще й тому, що останнім часом простежується процес архаїзації багатьох із них.

Широко репрезентовано в Словнику міфічні, медичні, музичні, ботанічні та ін. назви: **вовку́н** «чоловік, який на деякий час може обергтися у вовка; вовкулака» (с. 43), **па́дачка** «епілепсія» (с. 128), **дрі́мба** «щипковий музичний інструмент» (с. 65), **свербі́гуз** «шипшина (дикоросла троянда)» (с. 156), **пструг** «форель, струг (цінна прісноводна риба родини лососевих)» (с. 147). Правда, подаючи ботанічні, зоологічні, іхтіологічні назви, автор не дотримується сучасної лексикографічної практики, яка передбачає у тлумаченні цієї номенклатури наводити, крім національної літературної назви, ще й латинський науковий відповідник.

Належно в рецензованій праці представлена обрядова лексика, що є надійним матеріалом для дослідження розвитку мови, історії духовної культури народу. Це головним чином номени на позначення основних реалій календарної та родинної обрядовості: **рози́дріа́** «забава, гостина з нагоди закінчення щедрування» (с. 153), **ві́нкі** «весільна забава для молоді (в інших гуцульських говірках має назву «заводини)» (с. 39), **крі́жма** «біла тканина, у яку хрещені батьки сповивають дитину під час хрещення; крижмо» (с. 100). З метою розкриття значень багатьох обрядових слів залучено розгорнутий культурний контекст: **за́ці́нка** «довга і досить широка стрічка на вінку дружки та на **чу́лку** нареченої (має бути не менше як 20 різнокольорових стрічок)» (с. 78), **перста́с** «зерно пшениці чи кукурудзи, а також курячі яйця, рідше яблука або горіхи, які у місці, зав'язаній хустиною, несуть на Службу Богу за померлого в день похорону та на **обід** у сороковий день та річницю смерті» (с. 130).

Значну наукову вартість становить і репрезентована в книзі М.Негрича церковна термінологія, у складі якої чимало власних назв на позначення релігійних свят: **А́ннино Заца́тій** (с. 20), **Благові́щині** (с. 26), **Главосі́кі** (с. 50), **Васі́лі** (с. 32), **Вознесі́ній** (с. 43), **Зелі́ний Поне́ділок**, **Зелі́ні Св'ята** (с. 80), **Пе́рша Богоро́диці** (с. 132) та ін.

Окрім лексики, словник М.Негрича широко репрезентує й діалектні фраземи, позначені кружечком (•), щоправда, більшість із них дієслівні: **бі́ти банді́ті**, **бі́ти га́ндри** «байдикувати» (с. 25), **бра́ти наперед се́бе** «глузувати» (с. 28), **урвати че́сти** «прилюдно образити, зганьбити» (с. 173), **чу́тисі в пі́рю** «набиратися сил; змужніти» (с. 185) та ін.

Таким чином, книга «Скарби гуцульського говору: Березові» – певний етап у створенні повного академічного Словника гуцульських говірок, який укладає група мовознавців Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за принципами і засадами, що відповідають вимогам підготовки академічних діалектологічних видань. Як влучно висловились члени редколегії, праця М.Негрича є першою «цеглинкою» до загального Словника українських говорів, тому хочеться, щоб таких «цеглинок» в українській діалектній лексикографії побільшало.

Ольга Пискач,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови